

Addie Gerritsen
&
Kees Sluis

THEMATISCH WERKEN IN LBO EN MAVO

lbo/mavo

De stroom lbo/mavo werd maar bezocht door elf deelnemers. Maar die hebben enthousiast gewerkt aan het maken van lessenseries rondom een thema. Het werk van de scholengemeenschap 'De Kampanje' uit Winschoten was daarbij beginpunt. Drie leden van de sectie Nederlands waren aanwezig om te vertellen over hun manier van werken en de problemen die zij tegenkomen. Van hun 'pijnpunten' was veel te leren en omgekeerd hebben zij ook van de groep geleerd. Ook voor wie niet met kant en klare lessenseries naar huis ging, is de conferentie inspirerend geweest. Het verslag is gemaakt door Addie Gerritsen, lerares aan een school voor h.n.o. te Den Haag en door Kees Sluis, docent aan de nlo VL-VU te Amsterdam.

De docenten Nederlands die de stroom Thematisch taalonderwijs in lbo en mavo hebben gevolgd zijn flexibel, actief, creatief, hebben doorzettingsvermogen en soms een olifantenhuid, ze stellen inbreng van leerlingen op prijs, ze zien niet op tegen veel werk en zijn bovendien niet gauw op hun tenen getrapt. Dit konden we allemaal noteren na het introductionspeel in de stroom. In dit spel ging het erom eigenschappen die je hebt of zou willen hebben om een goede onderwijsvernieuwer te zijn, te verzamelen. Met zulke mensen, afkomstig uit lbo en mavo, van middenschool en vormingswerk, moest het wel een goede conferentie worden. Natuurlijk was er ook twijfel: is thematisch onderwijs wel de goede weg voor heterogene groepen, wat is de verhouding tot het cursorisch werken?

De eerste inbreng komt van De Kampanje. Dit is een scholengemeenschap van ongeveer 600 leerlingen in Delfzijl met binnen haar muren: een eenjarige (in de toekomst tweejarige) avo/lbo-brugklas, een afdeling mavo-4 en een afdeling leao (lager economisch en administratief onderwijs). Van de school waren drie leden van de sectie Nederlands op de conferentie aanwezig. Hun vernieuwingsproces vatten zij op de volgende wijze samen:

Van 'het boek volgen' naar thematisch-cursorisch taalonderwijs

Met bovenstaande titel willen we de ontwikkelingsgang aanduiden die onze vaksectie mto de afgelopen paar jaar heeft doorgemaakt en nog doormaakt. Een aanpak van het moedertaal-

derwijs die het algemeen gangbare pad van traditioneel-methodegebonden mto heeft verlaten en zich op weg heeft begeven naar de vorm van mto die erop gericht is taalvaardigheden geïntegreerd aan te bieden, waarbij het taalboek meer en meer wordt verlaten en het terrein van thematisch moedertaalonderwijs wordt betreden, verkend en bewerkt.

En zij hebben van hun ploeteren ook al resultaten te melden. In de ontwikkeling van hun deel van het schoolwerkplan zijn zij al een heel eind gevorderd. Met name in de lagere klassen hebben zij al een groot deel van hun idealen gerealiseerd. Ze zijn daar nu toe aan een beschrijving van de doelstellingen van thematisch-cursorisch moedertaalonderwijs, de inrichting van zowel het thematisch als het cursorisch gedeelte en de vormen van differentiatie in de heterogene groepen. Daarbij stuiten ze ook weer op de verhouding tussen het thematische en het cursorische. Welke vorm moet dit uiteindelijk krijgen?

Het gaat niet allemaal zonder 'bloed, zweet en tranen' om één van hun uitdrukkingen te gebruiken. De heterogeniteit binnen de vakgroep of sectie kan oorzaak zijn van zijpaden en doodlopende wegen op de weg naar vernieuwing. En dan zijn er nog de anderen in de school:

'De school luistert mee en ziet veel. Maar of papier en schaar goed zijn overgekomen bij de omgeving is nog maar de vraag.'

Het grootste probleem is toch wel het examen en de voorafgaande schoolonderzoeken. Hoe kun je je werkwijze tot en met die schoolonderzoeken volhouden?

Zo kwam op tafel welke knelpunten de bestaande schoolpraktijk oplevert bij zulke ideële doelstellingen. Met pogingen tot het formuleren van oplossingen en alternatieven vulden we de rest van de conferentie.

De start van thematisch werken binnen school en sectie

Belangstelling voor thematisch taalonderwijs komt niet zelden voort uit onvrede met de bestaande situatie. Vooral mensen die belang hechten aan de *inhoud* van de onderwerpen die we de leerlingen in het onderwijs aanbieden, zijn vaak niet tevreden met de leerstof die methoden als *Opbouw* en *Functioneel Nederlands* aanbieden.

Een aantal redenen waarom schoolboeken, al ga je nog zo vrij met ze om, lang niet altijd voldoen:

- er zijn vaak vragen om een tekst beter te begrijpen, maar dat zijn dikwijls zoek-vragen, gericht op één specifieke tekst in één boek; zo leren leerlingen niet zelfstandig met teksten omgaan en ze leren ook niet om zelf kritische vragen aan een tekst te stellen;

- de leerstof is opgesplitst in kleine delen en daarvoor zijn een hele serie oefeningen ontworpen; de oefeningen worden foutloos gemaakt, maar zodra er in ander verband wordt geschreven, blijkt het 'geleerde' niet te functioneren;
- de oefeningen benaderen de werkelijkheid nog minder dan andere schoolse situaties;
- het afhankelijk zijn van het onderwerp dat het boek aanbiedt, is een ander nadeel; er kan in dat hele boek geen enkel thema voorkomen, dat jouw leerlingen op dat moment aanspreekt;

- dan is er nog de formele kant: in al die oefeningen wordt alleen maar op de taalvorm gelet, het gaat vrijwel nooit over iets interessants. Maar wat begin je in je eentje in een school, te meer wanneer je bedenkt dat nieuwe inhouden tegelijk ook nieuwe, 'onrustiger' (werk-)vormen met zich meebrengen? Ook in deze stroom zat iemand die in zo'n situatie zit (zat). Hij brak zich het hoofd over vragen als:

- wat heeft thematisch onderwijs voor op traditioneel onderwijs?
- hoe verkoop ik het in mijn sectie?

We probeerden hem in de stroom een aantal tips te geven:

- formuleer voor jezelf eerst wat je precies tegen de bestaande praktijk hebt
- probeer dan uit te zoeken wie je in je ideeën mee kunt krijgen; het liefst moeten het mensen zijn die in de school erg serieus genomen worden
- neem niet teveel hooi op je vork; probeer eerst iets in het klein, bijvoorbeeld in de lagere klassen, voordat je aan grotere zaken (als het complete leerplan) begint
- tracht een langere-termijnplanning op te zetten, waarin je de stapjes poogt te structureren
- als je iets uitprobeert, vestig dan de aandacht van collega's en schoolleiding op de resultaten (leerlingenwerk)
- zeur niet direct om taakuren, omdat collega's je werk misschien alleen als hobby zien.

Misschien zijn het niet van die wereldschokkende adviezen, maar voor sommigen toch handig.

Thematisch taalonderwijs in de onderbouw

Wie wil experimenteren met thematisch taalonderwijs kan het best in de lagere klassen beginnen. Daar zijn een aantal redenen voor:

- op de lagere school zijn de leerlingen vaak al gewend geweest om met een thema bezig te zijn;
  - jonge leerlingen zijn (nog) heel spontaan en vinden eerder dingen leuk. Dat geeft je unieke kansen om allerlei werkvormen uit te proberen, aan drama te doen en groepswerk in te voeren. En als je leerlingen dat allemaal heel gewoon vinden, doen ze dat in de hogere leerjaren ook makkelijker;
  - in de eerste of tweede klas is het examen nog ver weg. Dat geeft je meer vrijheid: je hoeft je niet bezwaard te voelen wanneer de boel eens mislukt. Soms kun je trouwens van het mislukken meer leren dan wanneer de zaak vlekkeloos verloopt;
  - in de vorige paragraaf hebben we er al op gewezen, dat je niet moet proberen alles ineens te veranderen. Dan raak je zelf het overzicht kwijt en loop je onherroepelijk vast. Doe je het in kleine stapjes, dan houd je, als dat nodig is, ook nog tijd genoeg over voor de zogenaamde traditionele vakonderdelen.
- Vaak wordt er gesteld, dat je bij thematisch taalonderwijs min of meer de hele dag gespitst moet zijn op 'aangevertjes' van de leerlingen. Deze kunnen aanknopingspunten vormen om bepaalde onderwerpen aan de orde te stellen. Wie echter nog weinig ervaring heeft met thematisch onderwijs, wil misschien liever een duidelijke planning maken. Daar is niets op tegen. In zo'n geval kun je om op gang te komen gebruik maken van zogenaamde ontlokkings technieken .

De verhouding thematisch — cursorisch

Wanneer er gesproken wordt over de invoering van thematisch onderwijs, komt de discussie vrijwel altijd op de verhouding met het cursorische. In de schoolwerkplanontwikkeling op De Kampanje streefde men naar een model, waarbij voortgaand aan het thematisch werken eerst enkele cursorische elementen getraind worden. Zo leren de leerlingen bijvoorbeeld om verschillende tekstsoorten te onderscheiden. Deze vaardigheidslessen hebben bij hen een algemeen karakter. Op andere scholen zijn deze lessen meer specifiek gericht op het komende thema. In dat laatste geval

is men soms wel gedwongen om de zuiver cursorische lijn los te laten.

Weinigen op de conferentie zagen iets in het model, waarbij tijdens het thematisch werken het verloop wordt stilgelegd voor een cursorisch deel. Op enkele scholen wordt de volgorde omgekeerd. Pas na het thematisch werken worden dan de nodige cursorische vaardigheden ingeoefend. Leerlingen hebben het nut daarvan dan reeds ervaren. Wanneer je pas enkele schreden op het pad der vernieuwing hebt gezet is die verhouding nog niet zo'n probleem. Je gebruikt dan meestal nog een methode, en die zorgt wel voor het cursorische gedeelte. Naast dat boek kun je de 'leuke dingen' doen en als je je cijfers op tijd inlevert, is er geen enkel probleem. Die problemen komen pas als je ontdekt, dat de zaken uit het boek eigenlijk helemaal niet aansluiten bij wat je 'ernaast' doet. Dan moet je beslissen wat je verder doet: het boek erbij houden en alleen die gedeeltes gebruiken die je combineren kunt met je andere aanpak óf het boek in de kast laten staan en zelf een plan maken om de vaardigheden aan de orde te laten komen. Na verloop van tijd zul je ook een andere ordening willen aanbrengen in die vaardigheden en zul je de ene vaardigheid belangrijker vinden dan de andere. Tot deze keuze zullen de leerlingen je dwingen, want al werkend kom je achter hun werkelijke problemen. 'Hoe schrijf je dat? Is die zin goed?', maar ook 'Hoe kan ik daar nu informatie over vinden? Hoe pak ik dat aan? Hoe houd ik een interview, hoe maak ik een enquête, hoe schrijf ik een brief?'. Als leerlingen tegen deze problemen aanlopen, zijn ze meer gemotiveerd om er iets over te leren, dan wanneer het boek 'de volgende vaardigheid' aanbiedt.

Wil je binnen je cursorisch onderwijs ook differentiëren, dan zal het voorkomen, dat je de ene week een probleem uitlegt in de ene groep en de andere week hetzelfde probleem in een andere groep. Hoewel dit wat minder efficiënt lijkt, blijkt in de praktijk dat de moeilijkheden met zo'n probleem heel verschillend kunnen zijn. In zo'n geval is er eigenlijk geen sprake meer van een 'verhouding' tussen het thematische en het cursorische.

Themakeuze

Je invalshoek bij het aanpakken van een thema is trouwens ook niet zo gemakkelijk. Volgens de standpuntennota van de VON² dien je uit te gaan

van de vraagstelling van de leerlingen bij het thema. Komen die vragen niet zo duidelijk naar voren dan kun je misschien toch beter de invalshoek van de vaardigheden kiezen.³

Wil je de zelfstandigheid van de themakeuze door de leerling(en) bewaren, dan is het vrijwel onmogelijk om tevoren vast te leggen welke vaardigheidseisen je stelt. Je kunt tenslotte niet bij elk thema een diverterende tekst laten schrijven. Elk thema heeft zijn eigen mogelijkheden en middelen.

Voor het beoordelen zul je dus een keuze moeten maken: vrije themakeuze en minder exact omschreven beoordelingscriteria of een vastgelegde themakeuze met expliciete criteria. Zeker is wel, dat binnen ieder thema alle vaardigheden aan bod kunnen komen: bijvoorbeeld spreken en luisteren in een discussie over zelf verzameld of uitgereikt materiaal, luisterend en lezend verwerken door middel van båndjes en artikelen. Aan dit laatste kun je ook een schrijfp opdracht koppelen.

3 98127

Thematisch werken tot en met het examen

Voor veel leerkrachten is het examen met de bijbehorende schoolonderzoeken⁴ een belemmering voor de realisering van hun idealen. Ook op De Kampanje heeft men dit ervaren:

'Deze gesetelde onderwijsfenomenen zijn vaak een nekslag voor consequente onderwijsvernieuwing of een alibi voor het instandhouden van traditionele onderwijsvormen. Onze vaksectie heeft geprobeerd om binnen haar schoolonderzoekregeling voor het vak Nederlands ook thematische elementen hun plaats te geven. Uitgangspunt is daarbij onder andere dat een leerling zijn/haar eigen gang door het schoolonderzoek kan uitstipelen. Maar ook hierbij geldt, dat we nog op weg zijn naar ...'

In de toelichting legde De Kampanje uit, dat zij een zogenaamd continu-schoolonderzoek hebben, waarbij alle cijfers van het hele jaar voor het examen meetellen. Het schoolonderzoek is daarbij verdeeld in twee perioden. Zowel in de eerste als in de tweede periode kiest elke leerling een

Deze gesetelde onderwijsfenomenen zijn vaak een nekslag voor consequente onderwijsvernieuwing of een alibi voor het instandhouden van traditionele onderwijsvormen.

thema, leest daarbij vijf verhalende boeken, verzamelt en schrijft daarbij verschillende soorten teksten en voert enkele omschreven vaardigheden uit. Spreken en luisteren worden als aparte onderdelen geoefend. Zie overzicht.

Inhoud van het schoolonderzoek per periode

Eerste periode

- 1 Het uitwerken van een door de leerling gekozen thema.
De onderdelen zijn:
  - vijf verhalende boeken lezen
  - leesverslag:
    - samenvatting van elk boek
    - eigen beoordeling
    - informatie over de schrijver
    - achtergrondinformatie over het boek
  - informatieve tekst schrijven
  - betogende tekst schrijven
  - vijf informatieve teksten verzamelen
  - drie betogende teksten verzamelen
  - functionele illustraties
  - interview houden
- 2 Luistertoets naar aanleiding van een voorgelezen tekst.
- 3 Spreekbeurt over een vrij onderwerp (plus herkansing).
  - eerste helft van de kandidaten —
- 4 Het voorlezen van een kort verhaal (plus herkansing).
  - eerste helft van de kandidaten —

Tweede periode

- 1 Het uitwerken van een door de leerling gekozen thema.
De onderdelen zijn:
  - vijf verhalende boeken lezen
  - leesverslag:
    - samenvatting
    - eigen beoordeling
    - informatie over de schrijver
    - brief naar de uitgever
  - activerende tekst schrijven
  - diverterende tekst schrijven
  - twee activerende teksten verzamelen
  - een diverterende tekst zoeken
  - functionele illustraties
  - gedicht maken
- 2 Luistertoets naar aanleiding van een Nederlandstalig lied.
- 3 Spreekbeurt over een vrij onderwerp (plus herkansing).
  - tweede helft van de kandidaten —
- 4 Het voorlezen van een kort verhaal (plus herkansing).
  - tweede helft van de kandidaten —

Op de conferentie riep deze vorm van schoolonderzoek een aantal vragen op:

- is het thema alleen een kapstok of heeft het zijn eigen vraagstelling?
- hoe 'verwerken' de leerlingen de verzamelde tekst?
- waarom stellen jullie het inzicht in die tekst-

soorten zo centraal?

- waarom zijn de vaardigheden spreken en luisteren niet in het thematisch werken geïntegreerd?

Vanuit de praktijksituatie van De Kampanje was veel verklaarbaar.

Zowel de vrije themakeuze als het ontwikkelen van leesplezier via 'veel lezen' dienen te worden gered. Vandaar dat het lezen van boeken in beide schoolonderzoeken terugkomt. Door het lezen te koppelen aan een te kiezen thema, krijg je inderdaad het idee dat het thema als 'kapstok' functioneert. Het voordeel boven een opdracht als 'Lees tien teksten' is echter, dat je het lezen koppelt aan een voor de leerling interessante inhoud. Het tevoren stellen van vragen aan de te lezen teksten is bewust weggelaten. Dat zou het lezen onbewust kunnen manipuleren, terwijl het juist de bedoeling is dat de leerlingen de teksten 'leuk vinden'. Bij een zakelijk onderwerp ligt een kritische opstelling meer voor de hand. Het idee om in die zin het tweede schoolonderzoek van het eerste te onderscheiden, wordt door De Kampanje overgenomen.

De nadruk op het herkennen en schrijven van verschillende tekstsoorten komt voort uit het aan het schoolonderzoek voorafgaande onderwijs. De gebruikte schoolmethode *Taal Vandaag* besteedt hier veel aandacht aan. Het is soms wel moeilijk om bij elk thema een diverterende tekst te vinden, maar dat is voor een leerling op zichzelf ook een zinvolle constatering.

Voor De Kampanje is het een zinvolle opmerking, dat het spreken en luisteren niet of nauwelijks gekoppeld is aan het thematisch werken. Nog tijdens de conferentie hebben zij geprobeerd een zinvolle aansluiting voor deze vakonderdelen te vinden.

Al pratend zetten de deelnemers op deze wijze de 'volgende stap' naar een bijgesteld schoolonderzoek waarin de verwerving van informatie, de kritische benadering van teksten en het koppelen van spreekvaardigheid aan de thema-inhoud een plaats krijgt.

Een geïntegreerd thema voor de vierde klas

Terwijl de collega's van De Kampanje aan de uitwerking gingen zitten met enkele deelnemers, ontwierp een andere subgroep een opzet voor een ander thema, waarin zoveel mogelijk van de be-

sproken uitgangspunten worden gerealiseerd:

Is er leven na school Nu over straks

Belangrijke uitgangspunten:

- de inhoud moet van belang zijn voor leerling en medeleerlingen
- taalvaardigheden geïntegreerd aangeboden
- inhoudelijke differentiatie mogelijk
- de toekomst overkomt niet alleen; de mens heeft er invloed op
- wenselijkheid tegenover werkelijkheid
- bronnen: toevoegend, over menselijke zaken.

Een serie lessen die uit vier delen bestaat, die elk een aspect behandelen.

De benodigde tijd is variabel, hangt af van de klas.

Introductie

inswinger, bijvoorbeeld een pakkend interview of een discussie ...

verantwoording van het thema.

1 *Jijzelf*: Stel je voor dat je achttien jaar bent ...

Wat is dan je werkelijkheid?

- LI houden 'paar'-interviews
- hiervan schriftelijk verslag plus illustraties

Wat zou je wensen?

- uitbeelden in lied, collage, sprookje, hoorspel, enz. enz.

2 *Een ander* in jouw situatie:

De werkelijkheid van de 18-jarige

- interview, opnemen en samenvatten voor de klas (spreekbeurt)
- interviews groepsgewijs afdraaien en vergelijken m.b.v. verwerkingsblad: overeenkomsten en verschillen

Wat is de relatie met jezelf?

- vergelijken fictie en werkelijkheid

3 *Onderzoeken* individueel en klassikaal:

Probeer zoveel mogelijk te weten te komen over de werkelijkheid: beroep, opleiding, wonen, relaties, enz.

(film, dia's, reclame, ev. gastdocent(e) ...)

Fragmenten en korte verhalen over de werkelijkheid worden aangeboden en zelf gezocht, waarin bijvoorbeeld droom, conflict, werkelijkheid aan de orde zijn.

Belangrijke of interessante dingen kunnen later als nieuw thema worden gebruikt.

4 *Jijzelf* (terugkoppelen naar 1):

Probeer (met in je achterhoofd de werkelijkheid) voor jezelf te formuleren wat je van de nabije toekomst verwacht en hoe je die verwachtingen denkt te realiseren.

Hulpmiddelen:

- flap met aandachtspunten
- aanvullen van onaffe zinnen

Beoordelen uit 1: het verslag, uit 2: de spreekbeurt.

De evaluatie bestaat uit het maken van een totaalverslag, dat samen met alle illustraties en de band mee naar het schoolonderzoek (als dossier) kan worden genomen.

In dit thema is geprobeerd om alle vaardigheden zoveel mogelijk te integreren. Er zijn daarbij ook duidelijk momenten aangegeven die beoordeeld kunnen worden in het kader van het schoolonderzoek.

Het beoordelen van de produkten zelf is slechts zijdelings aan de orde geweest. Dat is trouwens zo'n ingewikkelde materie, dat daar een aparte conferentie over gehouden kan worden.

Geen wereldschokkende uitkomsten

Elders in dit nummer wordt de opzet van deze conferentie uitvoerig geëvalueerd. Wat betreft onze stroom kunnen we constateren, dat onze uitkomsten geen nieuwe didactische beweging tot ontwikkeling zullen brengen. Een dergelijke opzet maakte echter wel, dat men ingaat op de meer praktische kant van de onderwijsvernieuwing: 'hoe doe je het nu praktisch in je klas?'. In een tijd waarin de vernieuwers de wind niet mee hebben, is dit misschien wel een goede ontwikkeling.

Noten

- 1 Zie AFSchrift 2 *Werkvormen ... Wat wil je ermee, wat kun je ermee?* Besteladres: Prot. St. Lectuurvoorzieningen, Antwoordnummer 265, 2270 WB Voorburg.
- 2 *Standpuntnota Thematisch Onderwijs (TO)* gepubliceerd in *Moer* 1981/2, p. 57-65.
- 3 Als je deze invalshoek kiest, zoek je de thema's bij de vaardigheden die je aan de orde wilt stellen. Zo wordt bijvoorbeeld gewerkt in het project Gericht Schrijven voor mavo/lbo, waarover binnenkort in *Moer* wordt gepubliceerd.
- 4 Schoolonderzoek duidt op dat deel van het examen dat niet via landelijke examenopgaven wordt getoetst, maar in de school bij de eigen docent. In België bestaat dit onderscheid niet. In Nederland vindt toetsing van tekstbegrip en een stelopdracht, als onderdeel van het vak Nederlands, landelijk plaats.